

Torsdag med THORS

Hbl 13.4.1978

Funderar ni på frågor som har med svensk språkvård att göra? Då HÅGSAR ni väl att det går bra att skriva och fråga professor Thors! Dagboken vidarebefordrar alla brev från läsekretsen.

En frågeställare vill veta, vad ordet "hoxa" har för ett ursprung.

Ordet **hågsa** har någon gång berörts i spalten. Det är ett gammalt svenskt ord släkt med **håg**. **Hågsa** (i äldre svenska **hugsa**) har haft olika betydelser: tänka på, minnas och den som nu är vanlig hos oss: komma att tänka på något. **Hågsa**, så stavat, finns nuera i Akademiens ordlista, där det betecknas som "provisiellt och finländskt."

Det kan tilläggas att **hugsa** lever ett friskt liv i danskan och norskan: det är nämligen det norska och danska **huske** "minnas". I **huske** har **gs** bytt plats och resultatet har blivit **sk**.

Kalvarieberg

En annan frågeställare undrar vad det franska **calvaire** heter på svenska.

"Calvaire" kallas på svenska **kalvarieberg**. I katolska länder förekommer avbildningar i det fria av de tre korsen på Golgata; sådana grupper kallas kalvarieberg. De brukar vara något högre än den omgivande marken. (Det latinska ordet **calvaria** betyder "huvudskalle", och samma innebörd har ju namnet Golgata.)

I förbigående skall påpekas att **krucifix** "kors med en bild av Kristus" är det latinska ordet **crucifixus** "korsfäst".

Frågeställaren säger vidare: "Vad kallas en sådan begravningsplats i sydliga länder som är omgärdad av

en arkad eller dylikt och alla gravar är liksom under detta tak?"

Av beskrivningen att döma kan det vara fråga om ett **columbarium**. Detta är en term för en samling gravar i nischer, ställda i rader ovanpå varandra.

Djurgård utan djur

"Nyfikna huvudstadsbor" vill veta, varifrån namnet **Djurgården** i Helsingfors kommer.

Djurgården har sitt namn efter en djurpark som man vid mitten av 1800-talet ämnade grunda på platsen i fråga. Det blev dock ingenting av planerna, utan den zoologiska trädgården förlades till Högholmen i stället. Namnet Djurgården blev dock bestående.

Samma frågare tar upp uttrycket i **jåns** eller i **jånstes**. "Är det slang?"

Nej, slang är i **jåns** förvisso icke. Uttrycket kan återges med "nyss, för en stund sedan" — litet var har hört den ofta nog berättigade frågan "Kisse misse måns, var var du i jåns?" I **jåns** är ett gammalt svenskt uttryck, måhända inte så vanligt numera — själv hörde jag det ofta i min barndom, senare sällan. Formen i **jånstes** är dialektal.

Depå och Österbotten

En frågande undrar vad som avses med kontrasten mellan en **centralbrandstation** (i en stad) och en **depå** på landsbygden i närheten.

Om jag förstår saken rätt, måste termen **depå** syfta på att viss materiel för brandkårens verksamhet förvaras vid depån. Betydelsen "förvaringsplats för materiel" är ju karakteristisk för ordet **depå**.

Slutligen kommer en fråga om uttalet av namnet **Österbotten**. Skall det ha betoning på **Öster-** eller **påbotten?**

Båda uttalen förekommer hos oss. Betoning på **Öster-** är det vanliga i Sverige (där motsatsen till **Västerbotten** är aktuell), men har blivit vanlig också hos oss.

Carl-Eric Thors

Institutet för de inhemska språken
<http://www.sprakinstitutet.fi>

27.4.1978

HUFVUDSTADSBLADET

Torsdag med THORS

KÄRNSTAD är en term som prof. Thors i dag lanserar i sin spalt — som f.ö. alltså välkomnar frågor från våra läsare. *Skriv till Dagboken (Hbl, Mannerheimvägen 18, 00100 Helsingfors 10) så vidarebefordras breven i god ordning.*

En frågeställare undrar, varför det heter **bordduk** hos oss — utan **s** alltså — medan det "i sverigesvenska tidningar talas om **bordsduk**".

Härtill är att säga att **bordduk** är det vanligaste också i Sverige, även om **bordsduk** också förekommer; Akademiens ordlista ger tydligt besked, eftersom den upptar "bordduk, även bords-".

Den frågande påpekar alldeles riktigt, att **bords-** är det vanligaste i sammansättningar (**bordsben** osv.). Det finns dock ett par andra sammansättningar med **bord-** utan **s** (t.ex. **bordlöpare**). — I allmänhet gäller det om sammansättningar, att regler för bruket av **s** är mycket svåra att ge. (Ett bekant och viktigt undantag är, att ett sammansatt ord vanligen får ett **s**, när det i sin tur ingår i en sammansättning: fotbollsspelare, granbarrsprydd, grundlagsändring.)

Kort om ett par uttalsfrågor. Det frågas, hur orden **rabies** och **ipomoea** skall uttalas.

Rabies uttalas som det skrivs, alltså med **i + e**. Ordet är latin, med urbetydelsen "raseri"; **ie** uttalat som långt **i** är en tysk stavning.

Ipomoea uttalas "ipomea", med betoning på **e**. Det är namnet på den krukväxt som på svenska fått namnet "blomman för dagen".

Så en fråga, som fått vänta en tid på svar, därför att jag velat dryfta den i Svenska språknämnden.

Kommunsammanslagningarna har medfört att t.ex. Kristinestad numera består av en tidigare stad — det som till helt nyligen var Kristinestad — och tre tidigare landskommuner. Vad skall den f.d. staden kallas, "stamstad" eller vad?

Förmodligen kommer t.ex. de "gamla" städerna, såsom Kristinestad, Gamlakarleby och Ekenäs, att i dagligt tal någon tid framöver heta "stan" i dagligt tal. **Stamstad** är en översättning av finskans **kantakaupunki**, men låter inte naturligt på svenska. Jag har emellertid helt privat tänkt mig termen **kärnstad** (jämför **kärnkommun**); vi har tidigare ordet **stadskärna** för ett stadscentrum med viktiga offentliga institutioner och andra centrala institutioner. **Kärnstad** skulle betyda "tidigare stad med självständig förvaltning, stadsplanerat område och övriga kännetecken på en stad i äldre betydelse."

Är det här korrekt svenska, frågar en insändare: "Jag var och metade med min sväger".

Jag var och metade är utan tvivel helt korrekt. I det här slags uttryck har sammanfallet mellan **och** och **att** i ett "å" medfört vissa konstruktionsförändringar. Det äldre "Jag var att meta" (dvs "för att") har i uttalet blivit "å meta", där "meta" uppfattas som "metade".

Carl-Eric Thors